

A BENTA-VÖLGYI BRONZKORI KUTATÁSOK ÚJ EREDMÉNYEI

TIMOTHY EARLE¹, KULCSÁR GABRIELLA², KISS VIKTÓRIA², SERLEGI GÁBOR², SZEVERÉNYI VAJK²

The Wenner-Gren Foundation
supporting worldwide research in all branches of anthropology

Az MTA BTK Régészeti Intézet bronzkoros kutatócsoportja a Duna Budapesttől délre fekvő völgyében évek óta folytat kutatásokat. A Dunától nyugatra található Benta-völgyben több lelőhelyen végeztünk roncsolásmentes vizsgálatokat, majd ásatásokat a Wenner-Gren Alapítvány támogatásával. A középső bronzkor időszakának (Kr. e. 2000–1500) települési viszonyait kutató mikrorégiós munkánknak 2014-ben új lendületet ad a Nemzeti Kulturális Alaptól elnyert pályázati támogatás. Ez év elején indult OTKA kutatási programunk is, amelynek során a kora és középső bronzkori temetkezéseket vizsgáljuk. A projekt keretében feldolgozásra kerülő egyik fontos lelőhely a Benta-völgyi mikrorégióban fekvő érdi település, ahol több gödörben részleges vagy teljes emberi csontvázak, négy esetben több egyén temetkezései kerültek elő. Célunk az eltérő funkciójú és szerkezetű települések és temetkezések minél összetettebb vizsgálata.

NYÍLT SZÍNI TELEPÜLÉSEK, ERŐDÍTÉSI ÁRkok

A Benta-völgyi projekt az 1997-ben indult százhalombattai nemzetközi régészeti kutatási program³ részeként kezdődött meg. A völgy jól körülhatárolható természetföldrajzi egység, amely a bronzkorban kiemelkedően fontos szerepet játszott, és a Duna-parti Százhalombatta-Földvár tell településhez kapcsolódott. A kutatás első fázisa során a Benta patak völgyében összesen harminckét bronzkori lelőhelyet azonosítottak. Erre épült a projekt második fázisa 2003–2007 között, amely a lelőhelyek és a megtelepedés jellemzését célozta meg minél gyorsabb és hatékonyabb módszerrel, a lelőhelyeken szisztematikusan elvégzett, egy ásónyom mélységű, ún. „lapátpróbák” (*shovel test*), majd a kis szondák 1×1×1 m-es egységeiből előkerült leletanyag feldolgozása segítségével. Az eredmények alapján a harminckét bronzkori lelőhelyet különböző kategóriákba lehetett sorolni, így kirajzolódott a bronzkori településszerkezet egy lehetséges képe.⁴

Az MTA BTK Régészeti Intézet 2012-ben kapcsolódott be a munkába.⁵ Három eltérő jellegű lelőhelyen – nyíltszíni település: Tárnok 31/1, erődített település melletti külső település: Sóskút 26/4, kisebb erődített település: Bia 1/26 – végeztünk geofizikai felméréseket. A magnetométeres vizsgálat az egyes lelőhelyeken 2,5–5 hektáron készült el. Ezzel párhuzamosan szisztematikus (10×10 méteres négyzetekben végzett) terepbejárással egészítettük ki a Benta projekt második fázisának eredményeit Sóskúton és Bián. Miután a geofizikai eredményeket összevetettük a terepbejárási adatokkal, Sóskúton és Tárnokon szondázó ásatásokat is végeztünk azzal a céllal, hogy bronzkori háztartásokat kutassunk fel (1. kép).

¹ Northwestern University, Department of Anthropology, Evanston, IL, USA

² MTA BTK Régészeti Intézet, Budapest

³ Összefoglalóan: Earle, Timothy – Kristiansen, Kristian (eds): *Organizing Bronze Age Societies. The Mediterranean, Central Europe, and Scandinavia Compared* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010); <http://szazhalombattaexcavation.info/>

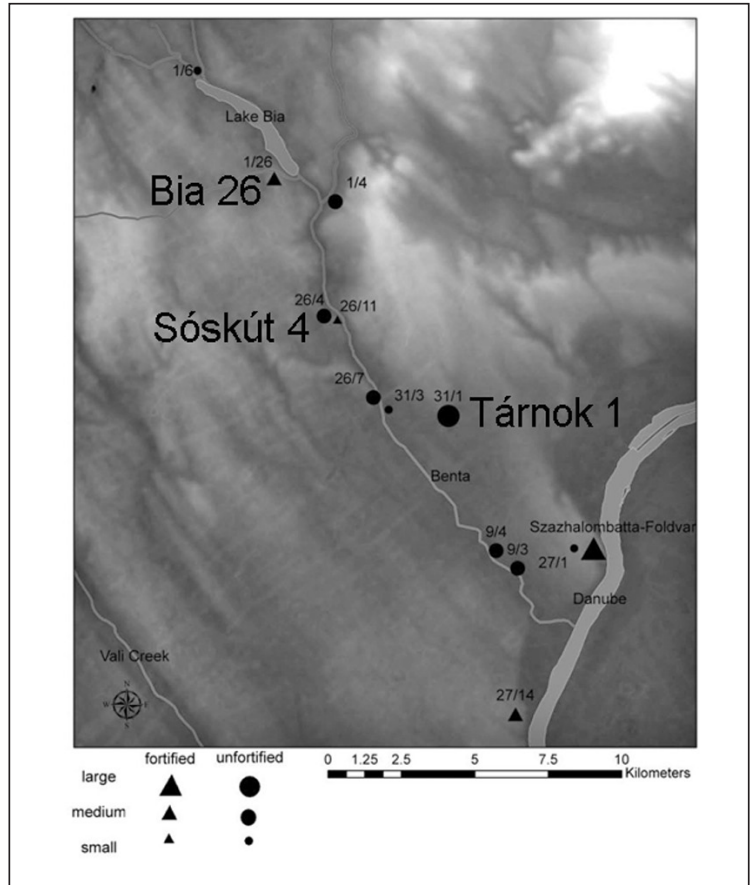
⁴ Earle, Timothy – Kristiansen, Kristian (eds): *Organizing Bronze Age Societies. The Mediterranean, Central Europe, and Scandinavia Compared* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010); Earle, Timothy – Artursson, Magnus – Polányi, Tamás – Vicze, Magdolna: Rapid Assessment of Bronze Age Settlement Studies in the Benta Valley, Hungary: A Micro-regional Approach. *Ősrégészeti Levelek / Prehistoric Newsletter* 12 (2010 [2012]), 84–93. A korábbi kutatási eredményekről ld. további irodalommal: Earle, Timothy – Kiss Viktória – Kulcsár Gabriella – Szeverényi Vajk – Polányi Tamás – Czebreszuk, Janusz – Jaeger, Mateusz – Pospieszny, Łukasz: [Bronzkori tájakon a Benta völgyében / Bronze Age Landscapes in the Benta Valley](#). *Magyar Régészet / Hungarian Archaeology* 2012/4.

⁵ *Landscapes of Complexity: The Politics of Social, Economic and Ritual Transformations in Bronze Age Hungary* projekt. <http://www.wennergren.org/>; <http://www.wennergren.org/grantees/kulcsar-gabriella>

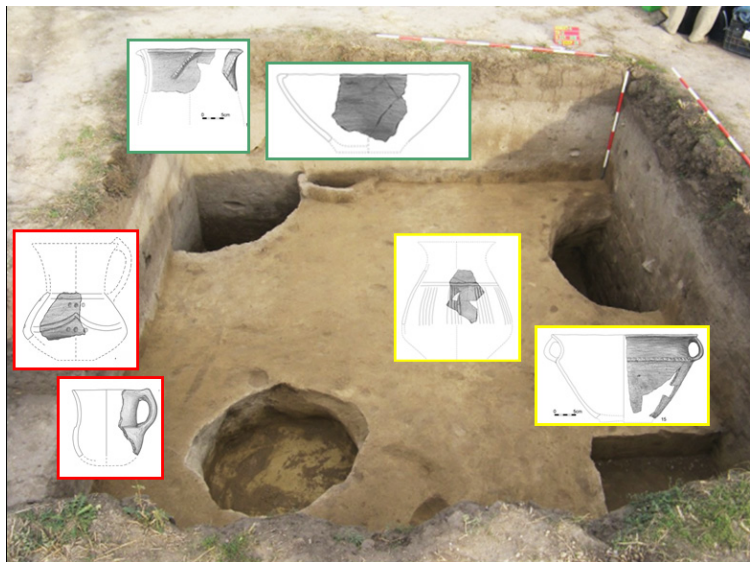
A sóskúti feltárás során az egyik szelvényben egy bronzkori letaposott járósíntet azonosítottunk, amelyet több gödör és cölöplyuk vett körbe.⁶ A gödrök leletanyagának feldolgozása és a radiokarbon minták révén egy hosszabb ideig – majdnem a Vatyá típusú leletanyaggal jellemzett teljes időszakban (Kr. e. 1880–1560) – lakott egyrétegű települést tudtunk azonosítani (2. kép).

A felszíni adatok alapján a völgyszakasz egyik legjelentősebb és legnagyobb kiterjedésű települése Tárnok-Szőlőhegyen található. 2012 őszén Márkus Gábor⁷ egy közel 5 hektáros terület magnetómeres kutatását végezte el. A geofizikai felmérés meglepő eredményeként egy árokkal körbevett település képe rajzolódott ki. Czajlik Zoltán 2012 decemberében légi felvételt készített a lelőhelyről, amelyen a geofizikai felmérés által nem érintett területen húzódó árok szakasz folytatása is kirajzolódott.⁸ Ezt megerősítették és kiegészítették a Google Earth különböző időpontokban készült felvételei is (3. kép). Mivel a lelőhelyen az erődítési árok ezt megelőzően ismeretlen volt, a korábbi lapátpróbákat és szondákat kiegészítő kutatásokra van szükség. Az árok korának és jellegének meghatározása, valamint a település további rétegviszonyainak tisztázása érdekében fúrásminták vételét és további szisztematikus terepbejárást tervezünk.⁹

2013 szeptemberében az árkon belüli klasszikus Vatyá típusú leletanyagban gazdag települési tároló gödröket tártunk fel (4. kép). A gödrök a leletek alapján a magyarországi középső bronzkor derekára keltezhetők.

1. kép: A Benta-völgy bronzkori településszerkezete, kiemelve a három kutatott lelőhely (Earle et al. 2011, Fig. 1)

2. kép: Sóskút, a 2. szelvény települési gödrei néhány válogatott lelettel

⁶ Earle, Timothy – Kiss Viktória – Kulcsár Gabriella – Szeverényi Vajk – Polányi Tamás – Czebreszuk, Janusz – Jaeger, Mateusz – Pospieszny, Łukasz: [Bronzkori tájakon a Benta völgyében / Bronze Age Landscapes in the Benta Valley](#). *Magyar Régészet / Hungarian Archaeology* 2012/4.

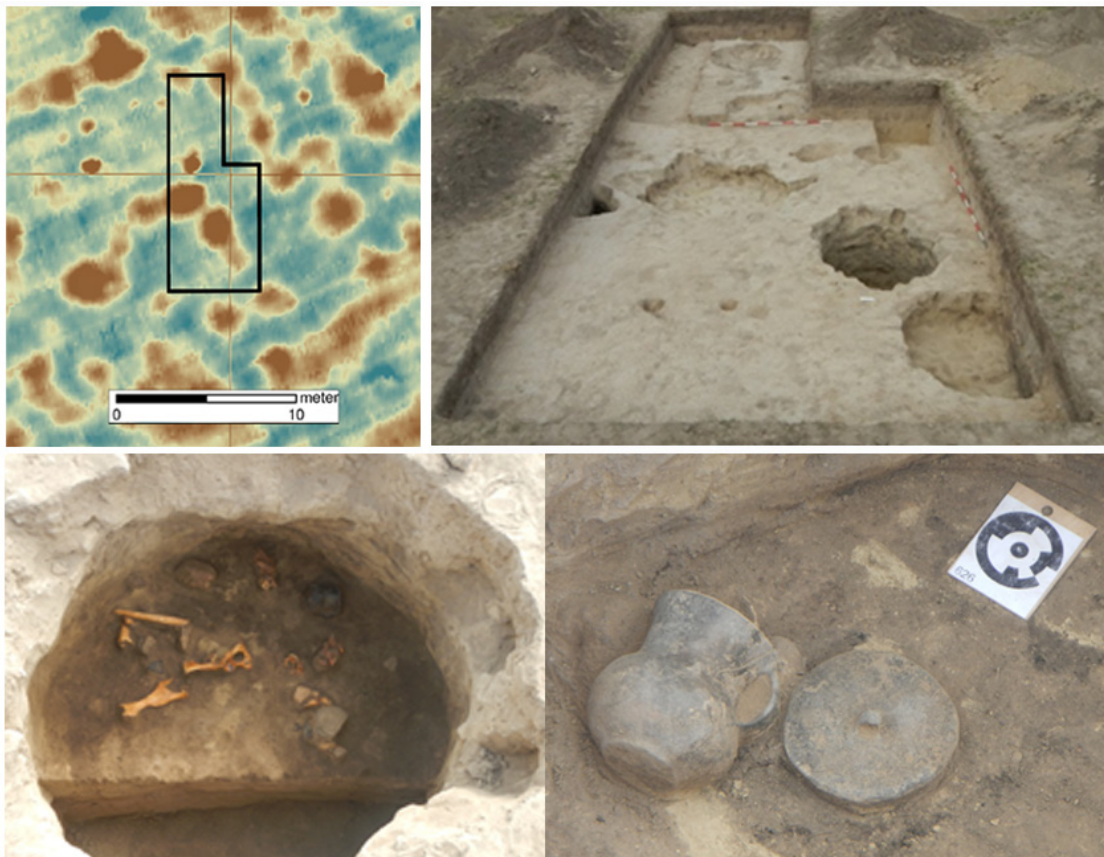
⁷ Archeodata 1998 Bt.

⁸ Ezúton is köszönjük, hogy Czajlik Zoltán felhívta figyelmünket erre a jelenségre, és a légi felvételt megismerhettük.

⁹ A terepbejárásokra és a Sümegi Pállal együttműködésben végzett fúrásokra 2014 nyarán és őszén nyílik lehetőség a *Bronzkori települések kutatása a Duna völgyében* c. NKA (3234/261) pályázat támogatásával.

3. kép: Tárnok, magnetométeres felmérés a Google Earth műholdas felvétele alapján kiegészített árokszakasszal (Archeodata 1998 Bt. felmérése alapján)

4. kép: Tárnok geofizikai felmérése a feltárt szelvény objektumaival és válogatott leletekkel

TELEPÜLÉSEN BELÜLI TEMETKEZÉSEK

A Benta-völgyben helyezkedik el Érd-Hosszúföldek (Érd-4) lelőhely, ahol Ottományi Katalin és Tóth Gusztáv 2004-ben az M6 autópálya tervezett nyomvonalán végzett ásatást.¹⁰ Az itt feltárt, középső bronzkori település tárológödrei közül 24 objektumban részleges vagy teljes emberi csontvázak, négy esetben pedig több egyén temetkezései kerültek elő (5. kép).¹¹

A feltárt, összesen 36 egyén teljes vagy részleges csontváza közül néhányon traumás sérülések is megfigyelhetők. Az emberi maradványok elsődleges embertani elemzése már elkészült.¹² Ezt most komplex régészeti és embertani feldolgozással szeretnénk kiegészíteni, hiszen az ilyen temetkezések az őskori régészeti kutatás számára izgalmas adatforrást jelentenek és új kérdéseket vetnek fel. Erre utal a különleges, „deviáns” temetkezések iránt megélt nemzetközi érdeklődés.¹³ Ebbe a kategóriába tartoznak az érdi csontvázak is, hiszen régészeti kutatásunk eddigi eredményei alapján a régióban a korszak emberei a településektől jól elkülönülő temetőben, urnákba helyezték el az elhunytak hamvait. A gödrökből előkerült

5. kép: Érd-Hosszúföldek, 705. gödör emberi és állati vázakkal

csontvázak vizsgálata fontos előrelépést jelent a térség bronzkori embertani képének megismerésében is. Kutatási programunk során paleopatológiai vizsgálatok és stabilizotópos elemzések segítségével a népesség biológiai rekonstrukciója mellett a táplálkozásra, alapvetően az életmódra vonatkozóan szeretnénk adatokat nyerni. Választ keresünk arra a kérdésre is, hogy a gödrökbe temetett személyek a térségben születtek-e, vagy más régióból vándoroltak ide, ahol végül eltemették őket. 2012-ben Sós-kúton a 2. szelvény egyik gödrében egy nő csontvázat tártuk fel.¹⁴ Ez arra utal, hogy a hasonló, településeken belüli temetkezések előkerülése a korszakból több lelőhelyen is várható. Az érdi csontvázakból vett radiokarbon-minták keltezése azt bizonyítja, hogy a településen belüli temetkezések nem egy egyszeri eseményhez, például háborús konfliktushoz vagy járványhoz kapcsolhatók, hanem egy 500 éves időszakon át gyakorolt szokás nyomát őrzik. A településeken talált csontvázak és emberi maradványok eszerint különféle, esetenként akár rituális gyilkossággal is járó cselekmények nyomai lehetnek. Korábbi elképzelések szerint a bronzkorra feltételezhetően jellemző ún. főnöki társadalmakban a rítusok elvégzéséhez és a rituális tudáshoz való

¹⁰ Ottományi Katalin: A Vátya-kultúra telepe Érden. In: *Képek a múltból. Az elmúlt évek ásatásaiból Pest megyében*, szerk. Ottományi Katalin (Szentendre: Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2008), 40–41.

¹¹ A leletanyag feldolgozásra átengedéséért köszönettel tartozunk az ásatóknak. A teljes elemzés az OTKA 108597 sz., *Migráció és kulturális változások a bronzkori Kárpát-medencében* c. pályázat keretében történik.

¹² Pap D. Ágnes – Bernert Zsolt – Évinger Sándor – Tóth Gusztáv – Gyenis Gyula: Érd-Hosszúföldek középső bronzkori temető embertani anyaga – The skeletal material of the Érd-Hosszúföldek site from the Middle Bronze Age. *Anthropologiai Közlemények* 49 (2008), 21–34.

¹³ Müller-Scheeßel, Nils (hrsg.): *„Irreguläre“ Bestattungen in der Urgeschichte: Norm, Ritual, Strafe ...? / Akten der Internationalen Tagung in Frankfurt a. M. vom 3. bis 5. Februar 2012*. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte der RGK, Band 19. (Bonn, 2013); Király Ágnes: Elévült bronzkori bűnügyek a Kárpát-medencéből. *Múltkor* 2014. Tavasz, 156–163. http://mult-kor.hu/20140320_elevult_bronzkori_bunugyek

¹⁴ Earle, Timothy – Kiss Viktória – Kulcsár Gabriella – Szeverényi Vajk – Polányi Tamás – Czebreszuk, Janusz – Jaeger, Mateusz – Pospieszny, Łukasz: [Bronzkori tájakon a Benta völgyében / Bronze Age Landscapes in the Benta Valley](#). *Magyar Régészet / Hungarian Archaeology* 2012/4, 7. kép.

Timothy Earle et al. • *A Benta-völgyi bronzkori kutatások új eredményei*

kizárólagos hozzáférés az elit hatalmának egyik fontos alapja lehetett. Ennek megfelelően a rítusokra utaló jelenségek a szűkebb terület, a Benta-völgy bronzkori központjában, Százhalombatta-Földvár tell-településén várhatók. A hátszázághoz tartozó, kisebb településeken megfigyelt rituális tevékenység pedig közösségi szintű rítusok nyomaként értelmezhető.¹⁵ Eszerint a Kr. e. 2. évezred közepén a Kárpát-medencében feltételezett főnökségek rítusairól az eddiginél árnyaltabb képet rajzolhatunk.

AJÁNLOTT IRODALOM

EARLE, TIMOTHY – KRISTIANSEN, KRISTIAN (eds)

Organizing Bronze Age Societies. The Mediterranean, Central Europe, and Scandinavia Compared. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

EARLE, TIMOTHY – KREITER, ATTILA – KLEHM, CARLA – FERGUSON, JEFFREY – VICZE, MAGDOLNA

Bronze Age Ceramic Economy: The Benta Valley, Hungary. *European Journal of Archaeology* 14 (2011), 419–440.

EARLE, TIMOTHY – KISS VIKTÓRIA – KULCSÁR GABRIELLA – SZEVERÉNYI VAJK – POLÁNYI TAMÁS – CZEBRESZUK, JANUSZ – JAEGER, MATEUSZ – POSPIESZNY, ŁUKASZ

[Bronzkori tájakon a Benta völgyében / Bronze Age Landscapes in the Benta Valley.](#) *Magyar Régészet / Hungarian Archaeology* 2012/4.

MÜLLER-SCHEESSEL, NILS (hrsg.)

„Irreguläre“ Bestattungen in der Urgeschichte: Norm, Ritual, Strafe ...? / Akten der Internationalen Tagung in Frankfurt a. M. vom 3. bis 5. Februar 2012. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte der RGK, Band 19. Bonn, 2013.

¹⁵ Earle, Timothy K.: Chiefdoms in Archaeological and Ethnohistorical Perspective. *Annual Review of Anthropology* 16 (1987), 279–308, főként 298–300; Johnson, Allen W. – Earle, Timothy: *Evolution of Human Societies: From Foraging Group to Agrarian State* (Stanford: Stanford University Press, 2000), 265–303.